

MAKTAB O'QITUVCHILARINING INNOVATSION SALOHİYATINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION FIKRLASHNING O'RNI

*Xakimova Dildora Mashrabjonovna,
Toshkent shahar PYMO'MM "Ijtimoiy-iqtisodiy va amaliy fanlar metodikasi"
kafedra mudiri, p.f.f.d., dotsent*

Annotatsiya. Maqolada pedagog kadrlarning o'z-o'zini anglashi, o'z-o'zini tarbiyalashi, o'z-o'zini takomillashtirishi, jamiyatdagi yangilanishlarni ko'ra olishi, ulardan pedagogik faoliyatda samarali foydalana olishi asosida innovatsion salohiyatini rivojlantirishi, pedagog kadrlarning innovatsion faoliyatga tayyorgarligini tahlil qilish bosqichlari kabi masalalar ilmiy jixatdan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion salohiyat, yangicha yondashuv, o'z-o'zini anglash, metodik mahorat, subyekt-subyekt hamkorligi, tashqi predmetli faoliyat, refleksiv layoqatlilik, novatorlikka yo'nalganlik.

РОЛЬ ИННОВАЦИОННОГО МЫШЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ

*Дилдора Машрабжоновна Хакимова
Заведующая кафедрой, PhD, доцент «Методика преподавания социально-экономических и прикладных наук» национального центра подготовки педагогов по новым методикам города Ташкента*

Аннотация. В статье рассматриваются такие вопросы, как самосознание педагогов, самообразование, самосовершенствование, умение видеть обновления в обществе, развитие инновационного потенциала на основе умения эффективно использовать их в педагогической деятельности, этапы анализа готовности педагогов для инновационной деятельности научно обоснованы.

Ключевые слова: инновационный потенциал, новый подход, самосознание, методическое мастерство, субъект-субъектное сотрудничество, деятельность с внешним субъектом, рефлексивная способность, ориентация на новаторство.

THE ROLE OF INNOVATIVE THINKING IN THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE COMPETENCE OF SCHOOL TEACHERS

*Dildora Mashrabjonovna Khakimova
Head of the Department, PhD, Associate Professor «Methods of Teaching Socio-Economic and Applied Sciences» of the National Center for Training Teachers on New Methods of the City of Tashkent*

Abstract. In the article, issues such as self-awareness of pedagogues, self-education, self-improvement, ability to see updates in society, development of innovative potential based on their ability to effectively use them in pedagogical activities, stages of analysis of readiness of pedagogues for innovative activities are scientifically justified.

Keywords: innovative potential, new approach, self-awareness, methodical skill, subject-subject cooperation, activity with external subject, reflexive ability, orientation to innovation.

KIRISH. Insonning o'z-o'zini anglashi uning faol harakati jarayonida muntazam rivojlanib boruvchi jarayon bo'lib, bilish va anglash kabi tarkibiy qismlardan tashkil topadi. O'z-o'zini bilish birdaniga, to'satdan namoyon bo'lmaydi. Inson o'z-o'zini bilishga bilimlarni egallash, kishilar bilan muloqot va faoliyat jarayonida erishadi.

Shakllanib, rivojlanib boradigan anglash – murakkab hodisadir. Chunki bu o‘rinda shaxs bilishning o‘ziga xos ikki shakli: bilishning ham obyekt, ham subyekt sifatida namoyon bo‘ladi.

Innovatsion faoliyat yangi g‘oyani izlashdan boshlanadi. Pedagogik innovatsiya ta‘lim-tarbiya jarayonidagi muhim va murakkab masala yechimiga yo‘naltirilganligi sababli pyedagog kadrlardan yangicha yondashuvni talab qiladi.

Innovatsion faoliyat pyedagog kadrlarning hamma muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy faoliyat bo‘lib, u shaxsning kasbiy, metodik mahoratini sifatli qayta qurish demakdir.

M.T.Jumaniyozovanning fikricha, pyedagog kadrlarning innovatsion faoliyatga tayyorgarligini tahlil qilishni uch bosqichda amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘ladi:

1. Yangilikni pedagogik faoliyatda qo‘llashdan oldingi davrdagi pyedagog kadrlar faoliyatini tahlil qilish.

2. Innovatsion faoliyatning faol shakllanish davrini tahlil qilish.

3. Pedagogik jarayonga yangilik kiritib bo‘lingandan keyingi davrdagi faoliyatni tahlil qilish.

Pedagog kadrlar innovatsion faoliyatini tahlil qilib, uning shakllanish bosqichlarini quyidagicha belgilash mumkin:

Birinchi bosqich – tayyor metodik tavsiyanomalar aniq qilib ko‘chiriladi.

Ikkinchi bosqich – mavjud tizimga ayrim yangi moslama(modifikatsiya)lar metodlar kiritiladi.

Uchinchi bosqich - yangi g‘oyani amalga oshirish mazmuni, metodlari va shakli to‘liq ishlab chiqiladi.

To‘rtinchi bosqich - pyedagog kadrlar o‘qitish va tarbiyalashning o‘z konsepsiyasi va metodikasini ishlab chiqadi.

Pedagog kadrlar innovatsion faoliyatining shakllanishidagi birinchi bosqichda quyidagi vazifalarni bajarishi mumkin:

- pedagogik faoliyatda ijodiy yo‘nalishni shakllantirib borish;

- pedagogik jarayonda subyekt-subyekt hamkorligini yo‘lga qo‘yish;

- pedagogik kasbini rivojlantirish va bunga qiziqishni orttirib borish;

- keng qiziqish doirasini shakllantirish, pedagogik muloqotda ochiqlikni ta‘minlash;

- “men-g‘oyalar” ijodiy fikrlash yo‘nalishini rivojlantirib borish;

- pedagogik vazifalarni hal etishga ijodkorlik bilan yondashuv, tahlil qilish malakalarini rivojlantirib borish;

- ijodiy ishlash texnologiyasini shakllantirish.

Bu jarayonda shaxsiyatni o‘stirish treningi, muammoli o‘qitish texnologiyasi, faol ta‘lim metodikasidan foydalanish va yangilik kiritish jarayoni bilan tanishtirib borish lozim. Birinchi bosqichning asosiy mazmunini umumiy psixologik-pedagogik bilimlarni egallash, o‘z faoliyatini tahlil qilish ko‘nikma va malakalarini shakllantirish tashkil etadi.

METODLAR. So‘nggi vaqtlarda turli manbalarda “innovatsiya”, “innovatsion faoliyat” tushunchasi bilan birga “innovatsion fikrlash” atamasidan ham tez-tez foydalanish holati ko‘zga tashlanadi. Shu bilan birga, ko‘pgina ilmiy izlanishlarda innovatsion fikrlash tushunchasi qo‘llanilsada, uning mohiyati aniq ochib berilmaydi. Uni odatda shaxsning innovatsion faoliyatga qobiliyatligi sifatida talqin qilinadi. Biroq innovatsion faoliyatga qobiliyatlilik nafaqat fikrlash jarayoni, balki tashabbuskorlik, tanqidiy munosabat bildirish, refleksiv layoqatlilik, novatorlikka motivatsion yo‘nalganlik kabi shaxs sifatlarini ham o‘z ichiga oladi.

Innovatsion fikrlash tushunchasiga V.P.Deliya quyidagicha tarzda ta‘rif berishga harakat qilgan: mental modelni yaratish va ishlab chiqish bilan bog‘liq, fiziologik ketma-ketliklar, ijtimoiy-madaniy qonuniyatlar, shu jumladan, ma‘naviyat, ezigulik

va haqqoniylik asosida olam manzarasini takomillashtirishga yo'naltirilgan innovatsiyalar va innovatsion jarayonlarning tasodifiy va jadal obyektivligiga asoslangan fikrlashdir.

Individning refleksivligi va turli mental modullarini konstruksiyalash, o'z navbatida mazmuniga ko'ra obyektiv va subyektiv reallikdan tashkil topgan; hayot mazmunini tushunish, prognozlash va modellashtirish zaruriyati natijasida egallanadigan yangi bilimlar shaklida o'z-o'zidan voqe' bo'ladigan subyektiv reallikni V.P.Deliya noumen (yunoncha so'z, obyektiv, bor holaticha tushunarli) deb atagan.

Ko'rinib turibdiki, innovatsion fikrlashga berilgan yuqoridagi ta'rif uni amaliy jihatdan qo'llashga to'liq imkon bermaydi, chunki juda murakkab talqinga ega. Malaka oshirish kurslarida innovatsion fikrlashga berilgan mazkur ta'rifni taqdim etganimizda tinglovchilar uning mohiyatini tushunish juda "qiyin" ekanligini ta'kidlab o'tishdi. "Aynan qaysi o'rinlari tushunarsiz?" savoliga tinglovchilar "mental modellarning namoyon bo'lishini aniqlab beruvchi fiziologik ketma-ketliklar" jumlasini alohida qayd etib o'tishdi. Shuningdek, tinglovchilarda innovatsion fikrlashning "mavjud olam manzarasini takomillashtirish"ga yo'naltirilganligi haqidagi mulohaza ham ko'plab bahslarni keltirib chiqardi. Aksincha, u atrof-muhitni o'zgartirish jarayonida amaliy muammolarni hal etish bilan bog'liq ekanligi haqidagi fikrlarni aytib o'tishdi.

V.P.Deliya tomonidan berilgan ta'rifning yuqorida ko'rsatib o'tilgan munozarali jihatlar mavjud bo'lsada, biroq u innovatsion fikrlashning asosiy tavsifi va belgilarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Innovatsion fikrlash – bu:

- bevosita faoliyat bilan bog'liq;
- obyektiv yangi voqelik(noumen)ni yaratishga yo'naltirilgan;
- noumenni yaratish asosida amaliy muammolarni hal etish imkonini beradi;
- ijtimoiy pozitivlikni aks ettiradi.

Quyida mazkur qoidalarga batafsil to'xtalib o'tamiz.

Innovatsion fikrlashning asosiy o'ziga xos xususiyati shundaki, u faoliyat bilan bevosita bog'liq. Bunday fikrlashni biz atrof-muhitni moddiy jihatdan o'zgartirishda namoyon bo'luvchi mazkur jarayonning harakatlantiruvchi kuchi sifatida motivatsiya va yakuniy natijadan ayri holda, faqat mental modellarga tayanib talqin qilishimiz mumkin emas. Boshqacha aytganda, innovatsion fikrlash mental modelni yaratishga olib keluvchi motivlar, shaxsiy fikrlar va ushbu modelni amalga tatbiq etishga doir tashqi predmetli faoliyat bilan tavsiflanadi.

Fikrlashning xilma-xil turlari ajratib ko'rsatiladi: empirik, nazariy, ko'rgazmali-obrazli, mantiqiy, fazoviy va h.k. Shu bilan birga, fikrlash yaxlit ko'rinishga ega ekanligi hammaga tushunarli va uning yuqorida sanab o'tilgan har bir turi faqat qaysidir tavsifiy jihatining ustunligiga ustuvorlik berish asosida aniqlashtiriladi. Masalan, nazariy fikrlash yuqori darajadagi abstrakt tushunchalarga asoslanish bilan bog'liq, empirik fikrlash hissiy idrok etiladigan ko'rgazmali obrazlarga tayanadi. Reallikda faqat abstrakt yoki aksincha, ko'rgazmali obrazlarga asoslanib fikrlaydigan odam bo'lmaydi. Shuning uchun turli maxsus vazifalarning o'zgarishiga oson moslashadigan yaxlit fikrlash haqida gapirish o'rinli bo'ladi.

I.S.Yakimanskaya ta'kidlab o'tganidiki: "Istalgan qobiliyatning tuzilishi murakkab va ko'p o'lchamli. Uning hamma tarkibiy qismlari ham ayni paytning o'zida bir xil rivojlanmaydi... Biri kamroq rivojlangan bo'lishi mumkin, biroq ularning rivojlanishidagi kamchiliklarni yaxshiroq rivojlangan boshqasi muvaffaqiyatli to'ldirishi mumkin. Yana u shuni ta'kidlab o'tadiki, "Istalgan qobiliyat tuzilmasida biror o'quv qobiliyati rivojlanishi mumkin bo'lmagan, uning yo'nalishi, o'ziga xosligini ta'minlaydigan yetakchi, asosiy xususiyat mavjud".

Bizningcha, innovatsion fikrlash quyidagi ko'rinishga ega bo'lishi lozim:

- ijodiy;
- ilmiy-nazariy;
- ijtimoiy-pozitiv;

- konstruktiv;
- transformatsion;
- pragmatik.

Natijalar va munozara. Innovatsion fikrlashning har bir xususiyati tahliliga e'tibor qaratamiz va ulardan biri mavjud bo'lmasa, yaxlitlik hosil bo'lmashligini ko'rsatib berishga harakat qilamiz.

1. Innovatsion fikrlash algoritmi, namuna, modellar doirasiga taalluqli ijodiy jarayonni o'zida aks ettiradi. Ijodiy fikrlash hamma vaqt subyektiv yangi natijalarga olib keladi. Ana shu nuqtayi nazardan innovatsion fikrlashning ijodiy komponenti san'at sohasidagidan farq qiladi. Har bir insonning ichki dunyosi noyobligini e'tirof etganda ham, rassom ichki olami aks etgan istalgan vosita hamma vaqt obyektiv yangilikka ega. Ijodkor uchun ma'lum bir ko'rinishdagi variantlar orqali obyektiv amaliy muammolarni hal etish asosiy maqsad hisoblanadi. Xuddi shunday natija bir-biridan xoli ravishda turli kishilar tomonidan qo'lga kiritilishi mumkin, kimki yechimni oldinroq izlab topgan bo'lsa, shuning faoliyati ijodiy deb aytilish o'rinli bo'lmaydi. Bir mamlakatda ma'lum bir texnologiya muvaffaqiyatli qo'llanilib, hozirda an'anaviylik kasb etishi mumkin, boshqa davlat uchun novatorlardan kamroq ijodkorlikni talab etuvchi innovatsion tavsifga ega bo'ladi. Ijodiy fikrlash jarayonida insayd algoritmni qo'llash doirasida amalga oshmaydigan yangilikning yuzaga kelishidir. Agar ayniqsa, ilhom kelgan vaqtda yorqin namoyon bo'ladigan innovatsion fikrlashning ijodiy komponenti mavjud bo'lmasa, u darhol innovatsion tavsifini yo'qotadi, faoliyat mahsulida yangilik mavjud bo'lmaydi. Mustaqil yechimlar qabul qilish talab qilinmaydigan algoritmi bo'yicha yangi innovatsion texnologiyalarni amalga oshiruvchi mutaxassis, tashqi faoliyat nuqtayi nazaridan novator bo'lishi mumkin, biroq fikrlash uslubiga ko'ra yangilik ishlab chiquvchi hisoblanmaydi.

2. Innovatsion fikrlash ilmiy-nazariy tafakkurni o'zida namoyon etadi. Ilmiy fikrlash "metodologik tamoyillar, yondashuvlar va ularning natijalariga muvofiq amalga oshiriladi". Yu.V.Senkoning fikricha, ilmiy fikrlash "nazariy fikrlashga munosabatiga ko'ra o'tmishdagi nazariyalarning hozirgi davrdagi ahamiyati va o'ziga xosligini ochib berishga xizmat qiladi". Nazariy fikrlash asoslanadigan tushunchalar fanning hozirgi bosqichi uchun abstrakt darajani egallaydi. O'rganilayotgan hodisa va jarayonlarni bir necha marta tekshirishga asoslangan, o'zida obyektiv bazani ifoda etuvchi umumlashmalar, nazariy modellarsiz fan va texnikaning hozirgi bosqichi uchun talab katta innovatsion mahsulotni yaratish mumkin emas. Masalan, energiyaning yangi manbaini zamonaviy fizik bilim va texnologiyalarga tayangan holda ixtiro qilish mumkin.

3. Innovatsion fikrlash ijtimoiy-pozitiv tavsifga ega bo'lib, u hamma vaqt yaratuvchanlikka yo'naltirilgan, insonparvarlik g'oyalari bilan bog'liq, hal qilinadigan muammolar ijtimoiy ahamiyatga molik: innovatsiya ishlab chiqarish unumdorligini oshiradi, ish sharoitini yaxshilaydi, turmush farovonligini ta'minlaydi va h.k. Shuning uchun hatto intuitiv darajada bo'lsa ham "innovatsion zaharlovchi gaz", "innovatsion qurol" kabi jumlar salbiy idrok qilinadi. Talabalarni u yoki bu ixtirolar bilan tanishtirish jarayonida uning insonlar hayotiga ijobiy ta'sirini alohida ta'kidlab o'tish zarur.

4. Innovatsion fikrlash konstruktivlik, ya'ni vazifalarni real va diagnostik tarzda qo'yish, unga mos metod va vositalarni tanlash, o'z harakatlarini ketma-ketlikda rejalashtirish, maqsadga erishish darajasini aniqlash, zarur holatda unga tuzatishlar kiritish, amalga oshirilayotgan rejaga o'z vaqtida o'zgartirishlar kiritishga qobiliyatlilikni ko'zda tutadi. Konstruktivlikka sinonim sifatida texnologik madaniyat tushunchasini qo'llash mumkin. Konstruktiv fikrlash emotsiyalarga berilmaslik, mantiqiy, ketma-ketlik asosida yakuniy natijaga erishish, ikkinchi darajali omillarga chalg'imaslikni talab etadi. Uni obrazli tarzda uchqur va bo'ysunmas otni qo'raga qamab qo'yish ko'rinishida tasavvur qilish mumkin.

5. Innovatsion fikrlashning konstruktiv komponenti pragmatiklik bilan bevosita aloqadordir. Innovator ixtirochi va olimdan farqli ravishda faqat yangilikni kashf etish va uni nazariy asoslash bilan emas, balki yaratilgan yoki kashf etilgan ixtiro asosida amaliy natijalarni qo'lga kiritish, ixtironi amalga joriy etish bilan shug'ullanadi. Shuning uchun u o'zida nafaqat olim, balki tashkilotchi, menejer, tadbirkorga xos sifatlarni ham uyg'unlashtiradi. Buning uchun innovator joriy holatlarni hisobga olishi, ish jarayonida ulardan to'g'ri foydalanishi zarur.

6. Innovatsion fikrlash hamma vaqt atrof-muhitga o'zgartirishlar kiritish bilan bog'liq. U faqat modellarni (chizma, jadval, algoritim va h.k.) ishlab chiqish bilan chegaralanmaydi. Mazkur modellar real timsollarga aylanishi, moddiy hayot va sotsium ko'inishiga ega bo'lishi zarur. Mazkur jarayonda innovatsion fikrlashning barcha xususiyatlari yorqin namoyon bo'ladi. Faoliyatni o'zgartirishga amaliy jihatdan layoqatsizlik noto'g'ri fikr yuritish - real jarayonlarni avvaldan ko'ra olishda intuitsiyaning yetishmasligi, sabab-oqibat tavsifida yo'l qo'yilgan xatolarni bartaraf eta olmaslikka olib keladi.

Ichki fikrlash jarayonlari va tashqi predmetli faoliyatning bevosita yaxlit tavsifga egaligi V.P.Deliyaning izlanishlarida ko'rsatib berilgan. U innovatorning fikrlash faoliyatining dialektik o'zaro aloqador ikki bosqichini ajratib ko'rsatgan: kognitiv – ichki refleksiya asosida yangi bilimlar mazmunini ishlab chiqish va taqdim etishga doir fikriy faoliyat; vositali - yangi bilimlarni amaliy faoliyat bilan mosligini ta'minlash va amalga oshirish.

Yuqorida bayon etilgan fikrlardan kelib chiqqan holda, mualliflik yondashuvi asosida innovatsion fikrlashga quyidagi ta'rif berildi: innovatsion fikrlash innovatsion faoliyatni tashkil etishga yo'naltirilgan, kognitiv va vositali darajalarda amalga oshiriladigan ijodiy, ilmiy-nazariy, ijtimoiy-pozitiv, konstruktiv, transformatsion va pragmatik tafakkur yuritish jarayonidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gulboyev A. Pedagogik tashxis vositasida o'qituvchilar malakasini uzluksiz oshirish. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2009. – 112 b.
2. Jumaniozova M. Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga tayyorlashning pedagogik asoslari: Pedagogika fanlari nomzodi. ...diss. – T., 2007. – 176 b.
3. Jo'rayev R.H., Ibragimov X.I. Pedagogik jamoaning innovatsion faoliyati. // j. Xalq ta'limi. – 2004. - №2 – B.4-8.
4. Делия В.П. Инновационное мышление в XXI веке. – Москва: Де-П, 2011. – 232 с.
5. Сенько Ю. В. Формирование научного стиля мышления учащихся. – Москва: Знание, 1996.
6. Freire, P. (1998). *Pedagogy of Freedom: Ethics, Democracy and Civic Courage*. Lanham, Rowman & Littlefield Publishers.
7. John A. Henschke. *Teaching Adult Learners*. 1994. https://trace.tennessee.edu/cgi/viewcontent.cgi?Article=1537&context=utk_IACE-browseall
8. Zmeev S. I. *Andragogy: fundamentals of the theory, history and technology of adult education*. Moscow, 2007. - 272 p. (Змеёв С. И. *Андрогогика: основы теории, истории и технологии обучения взрослых*. М.: ПЕР СЭ, 2007. - 272 с.)
9. Illeris, K. (2007). *How We Learn: Learning and Non-Learning in School and Beyond*. London: Routledge. 289 pp. ISBN 0415438470.
10. Knowles, M. S., et al. (1984). *Andragogy in action: Applying modern principles of adult education*. San Francisco: Jossey-Bass.